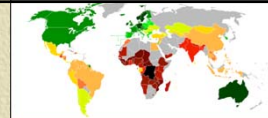

Chudý Jih, bohatý Sever: Kde se vzaly globální nerovnosti? (aneb kritika Walta Rostowa)

Petr Daněk, Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta MU

Představení problému: globální nerovnosti

- ✦ Nerovnoměrné rozložení...
... bohatství, moci, svobody, kvality života
- ◆ Určitá míra nerovností mezi lidmi, mezi skupinami lidí a mezi místy, která obývají, je (pravděpodobně) přirozená a nutná
 - může být např. motivací pro změnu
- ◆ Současná míra nerovností mezi místy (regiony) je však extrémně vysoká
 - problém morální, politický, environmentální...

Globální nerovnosti

- ✦ HDP na osobu (PPP, World Bank 2015):

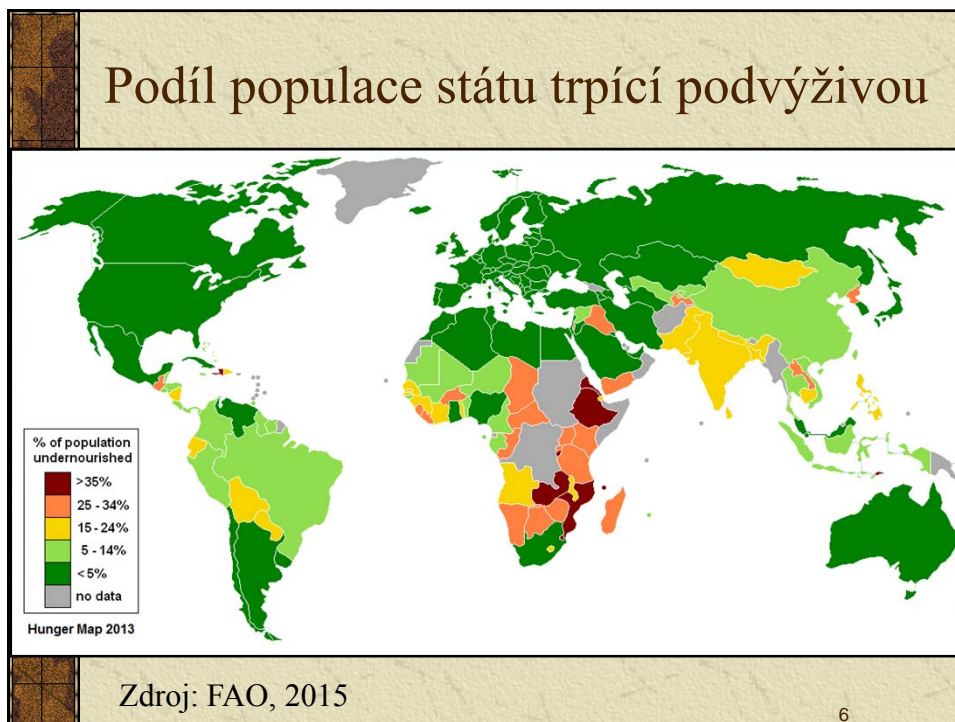
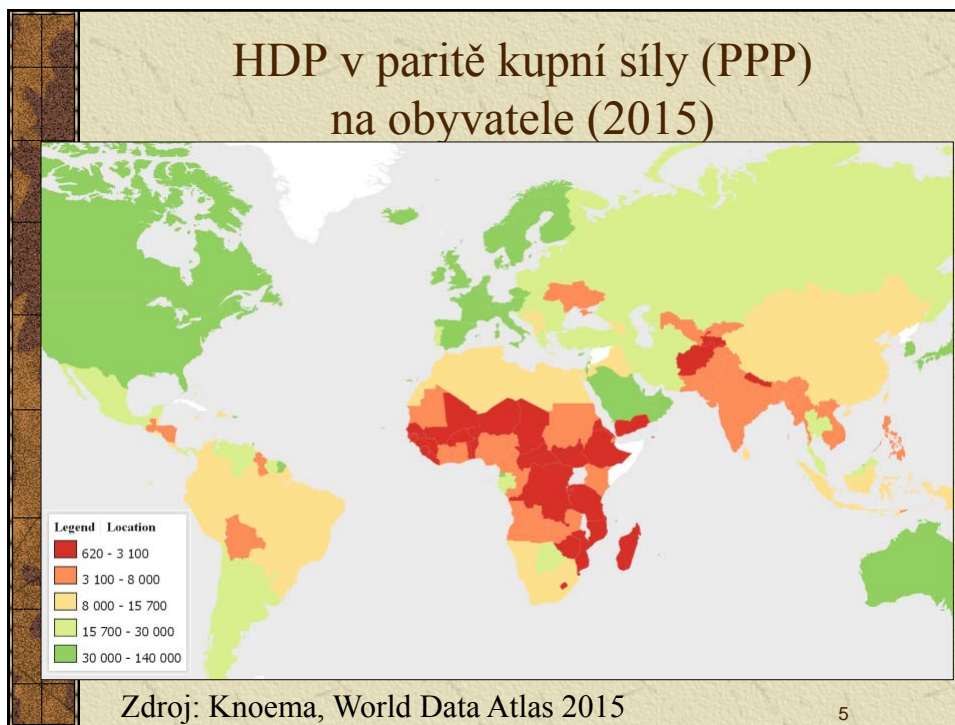
2. Lucembursko	101 926 \$
9. USA	55 837 \$
(33. Česká republika 32 167 \$)	
184. Burundi	736 \$
185. Středoafriická rep.	597 \$
- ✦ Forbes 2016: 1 826 miliardářů – celková aktiva přesahují 7 100 mld. \$ (2015)
 - ◆ více než úhrnné bohatství 3.01 miliardy dospělých
- ✦ 767 milionů lidí (10,7%) žije za méně než 1.90 \$ na den (2013, World Bank 2016)
- ✦ 793 milionů lidí (11%) je podvyživených (FAO 2015); 1,5 mil. úmrtí ročně v důsledku podvýživy₃

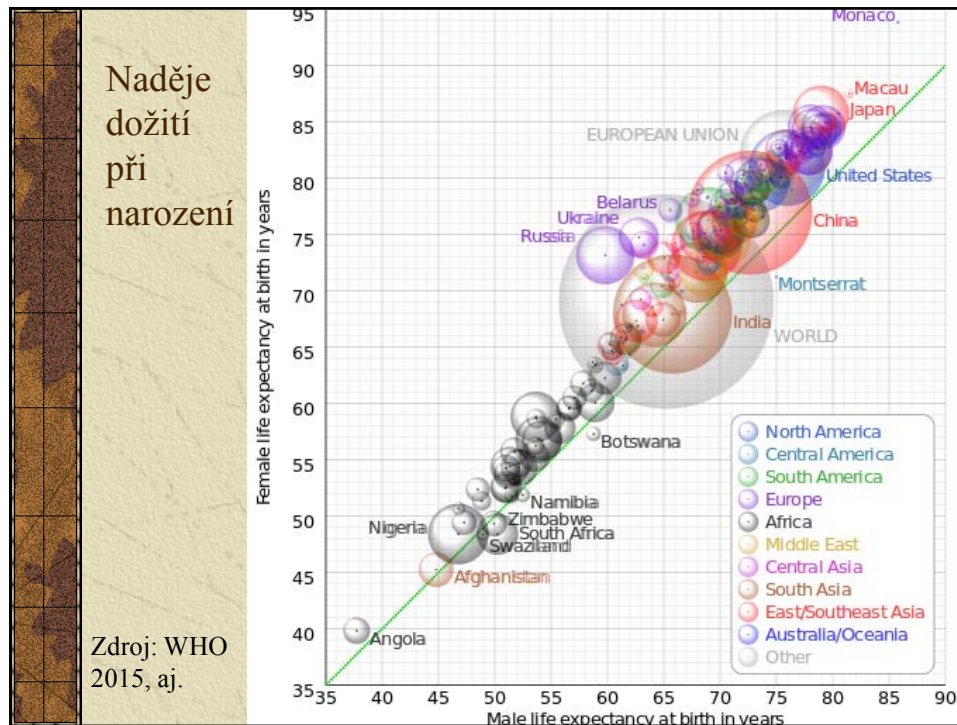
Pyramida globálního rozložení bohatství (2015)

Wealth range	Number of adults (percent of world population)	Total wealth (percent of world)
> USD 1 million	34 m (0.7%)	USD 112.9 trn (45.2%)
USD 100,000 to 1 million	349 m (7.4%)	USD 98.5 trn (39.4%)
USD 10,000 to 100,000	1,003 m (21.0%)	USD 31.3 trn (12.5%)
< USD 10,000	3,386 m (71.0%)	USD 7.4 trn (3.0%)

Zdroj: Credit Suisse Research Institute: Global Wealth Report 2015₄

Rozvoj jako řešení?

- * Globální nerovnosti – problém, jehož řešení bylo věnováno ohromné úsilí
 - ♦ prostřednictvím „Rozvoje“
- * Založeny mezinárodní *rozvojové* organizace
 - ♦ Světová banka
 - Mezinárodní banka pro obnovu a *rozvoj*
 - Mezinárodní *rozvojová* asociace
 - ♦ UNDP (Program OSN pro *rozvoj*)
 - ♦ OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a *rozvoj*)
 - ♦ Africká/Asijská/Meziamerická *rozvojová* banka...
- * Zřízeny rozvojové fondy a programy
 - ♦ rozvojová pomoc/spolupráce
- * Byly úspěšné ve snižování globálních nerovností?

Co je to rozvoj?

✧ „...organizovaná intervence do kolektivních záležitostí vedoucí ke zlepšení situace.“
(Pieterse 2001)

◆ co znamená zlepšení?

- zlepšení pro koho?
- kdo o tom rozhoduje?

✧ „... zápas o povahu budoucnosti.“

(Pieterse 2001)

◆ zahrnuje otázky moci (a vědění)

✧ Rozvoj – více než změna k lepšímu

◆ soubor představ, teorií, institucí, expertů, politik („diskurz“)

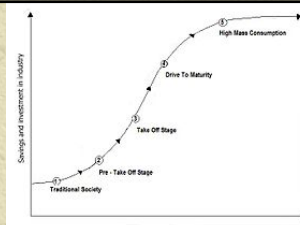
Zdroj: Jan Nederveen Pieterse (2001) Development Theory

9

Model stádií růstu

Walt Whitman Rostow (1960)

1. Tradiční společnost
Primitivní technologie, iracionalita, chování podmíněno zvyky a tradicemi.
2. Předpoklady hospodářského růstu (transformace)
Formování nových elit, budování infrastruktury, konsolidace moci státu.
3. Nastartování hospodářského růstu (*take-off*)
„Velký předěl“ – období (10 až 30 let) rychlého hospodářského růstu.
4. Cesta ke zralosti
Diverzifikace hospodářské struktury, stabilizace, pokles importu
5. Věk vysoké masové spotřeby

10

Model stádií růstu

Rostow's Model - the Stages of Economic Development
<http://www.bized.co.uk/virtual/dc/copper/theory/tb9.htm>

In 1960, the American Economic Historian, WW Rostow suggested that countries passed through five stages of economic development.

Stage 5 High Mass Consumption
consumer oriented, durable goods flourish, service sector becomes dominant

Stage 4 Drive to Maturity
diversification, innovation, less reliance on imports, investment

Stage 3 Take Off
Industrialisation, growing investment, regional growth, political change

Stage 2 Transitional Stage
specialization, surpluses, infrastructure

Stage 1 Traditional Society
subsistence, barter, agriculture

According to Rostow development requires substantial investment in capital. For the economies of LDCs to grow the right conditions for such investment would have to be created. If

Země	Období rychlého růstu (take off)
Spojené království	1783-1802
USA	1843-1860
Německo	1850-1873
Rusko	1890-1914

Rozvoj jako projekt

- ✦ V různých dobách převažovaly odlišné definice rozvoje
- ✦ Obvykle byly využívány mocnými k rozšíření jejich vlivu nad jinými regiony a společnostmi
 - ◆ Mocná menšina definovala co je „pozitivní změna“, která má být dosažena všemi
- ✦ Konkrétní definice rozvoje se měnily se změnou mezinárodních vztahů a ekonomické politiky
- ✦ Vždy existovala opozice k dominujícím definicím
 - ◆ alternativní definice

12

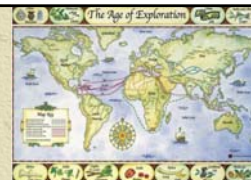
Genealogie projektů rozvoje

1. Rozvoj jako kolonialismus
2. Rozvoj jako modernizace
3. Rozvoj jako „Rozvoj“
(institucionalizované úsilí o překonání zaostalosti, po 2. sv. válce)
4. Rozvoj jako neoliberální globalizace

- ✦ Klíčové faktory podmiňující změny v chápání rozvoje:
 - ◆ vývoj ekonomického a politického myšlení v Evropě/na Severu
 - ◆ technologické inovace

13

1. Projekt kolonialismu

- ✦ Souvisí se vznikem kapitalismu
 - ◆ v hanzovních městech na severu a západě Evropy a městských státech ve Středomoří
 - ◆ od 15. století
 - ◆ motivován touhou po nových trzích a zdrojích
- ✦ Spojení zájmu obchodníků a vznikajících států
 - ◆ merkantilistický kapitalismus
- ✦ Vytvořil propojení mezi světovými regiony a počátky mezinárodní dělby práce
 - ◆ ale nevedl k velkým regionálním nerovnostem

14

2. Projekt modernity

- ✦ Vychází z evropského osvícenství
 - ◆ představa rovnosti, víra v rozum, racionalitu a vědu jako cesty k odstranění bídy a nerovností
 - ◆ namísto náboženství (Anderson: ztráta posvátného jazyka)
- ✦ Projevem industrializace
 - ◆ průmyslová revoluce od ca. 1780
- ✦ Konsolidace moci státu, podpora vzdělanosti, demokratizace vlády
 - ◆ zdrojem legitimacy moci „národ“, namísto krále
- ✦ Politika volného trhu (*laissez-faire*) nahradila merkantilismus

15

Osvícenské kořeny Rozvoje

„Vědění je jako světlo. Nic neváží a je nehmotné, dokáže snadno cestovat po světě a rozzářit životy lidí, ať žijí kdekoli. Přesto stále žijí miliardy v temnotě chudoby – zbytečně.“

James Wolfensohn, prezident Světové banky, 1996

Zdroj: Potter et al. (2012) *Key Concepts in Development Geography*

16

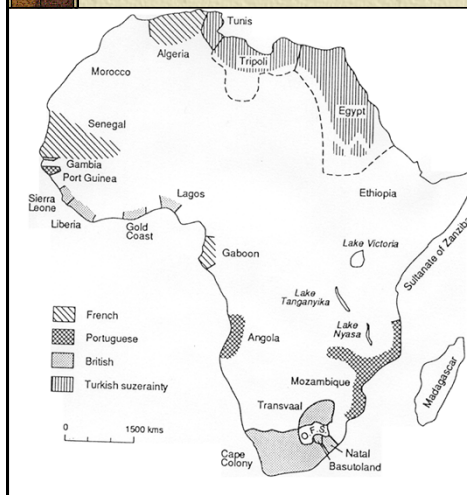
2. Projekt modernity

- ✦ Zvýšení významu kolonií:
 - ◆ zdroj surovin pro evropský průmysl
 - ◆ odbytíště pro průmyslové výrobky z Evropy
 - ◆ bezpečná lokalizace investic
- ✦ Předmět soupeření evropských mocností
 - ◆ motivován už ne ziskem, ale národními zájmy
 - viz *scramble for Africa*
 - ◆ kolonialismus obhajován už ne šířením civilizace, ale národními zájmy (Tocqueville)
- ✦ Důsledek: začínají narůstat regionální rozdíly

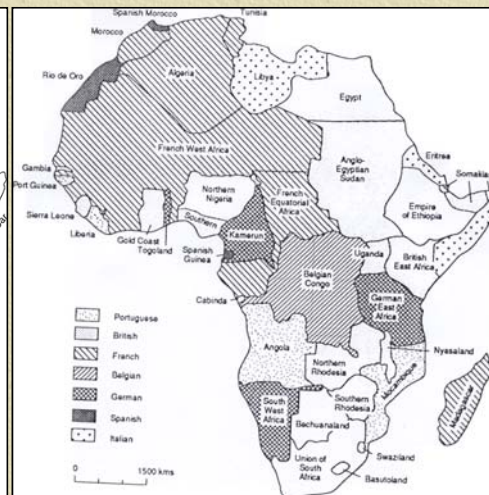

17

Afrika 1880

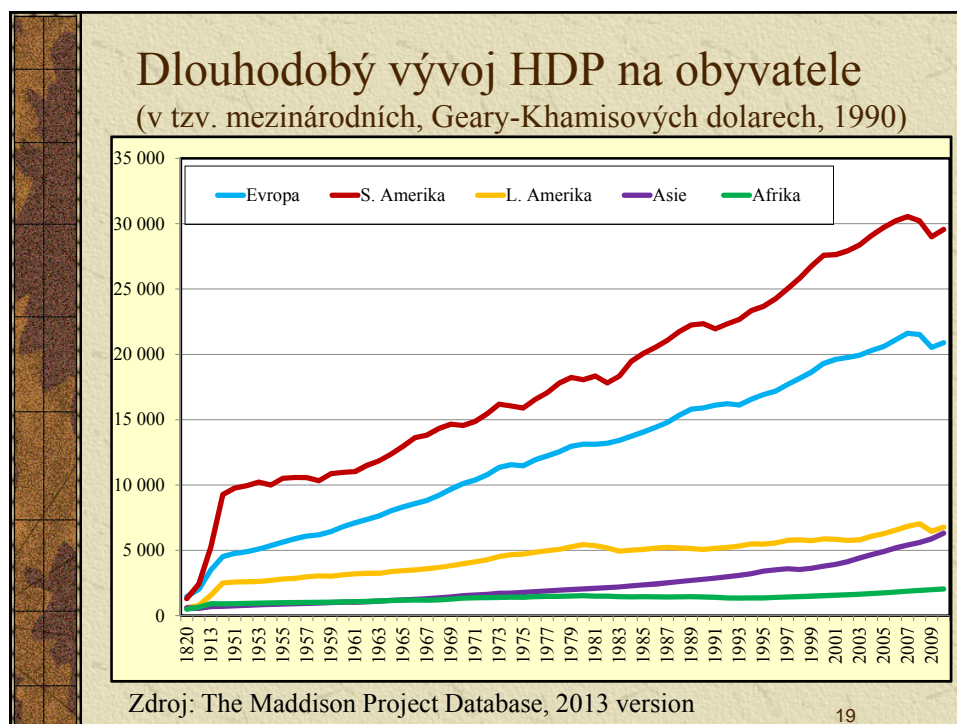

Afrika 1914

Zdroj: J. L. Short (1993): Political geography

18

19

3. Projekt „Rozvoje“

✦ Institucionalizované úsilí po 2. svět. válce

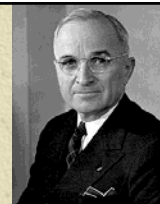
- ◆ motivován potřebou odstranit koloniální rozdělení světa, které neodpovídalo novému rozložení moci
- ◆ zdůvodňován snahou překonat důsledky „koloniálního vykořisťování“

✦ Harry Truman (1949):

- ◆ „*Starý imperialismus – vykořisťování ze strany cizinců vedené jejich touhou po zisku – nemá v našich plánech žádné místo. To, co navrhuje, je program rozvoje, založeného na principech demokratického a férového jednání.*“

20

3. Projekt „Rozvoje“

✦ Rozvoj chápán jako

- ◆ budování průmyslu (industrializace)
- ◆ šíření vzdělanosti
- ◆ transfer technologií z vyspělých do rozvojových zemí
- ◆ intenzifikace zemědělství („zelená revoluce“)
- ◆ přesun pracovních sil – ze zemědělství do průmyslu
 - také z venkova do měst (urbanizace)
- ◆ Odstraňování nemoderních tradic
 - hodiny – symbol rozvojové pomoci

Replikace evropského vývoje

- ✦ „Rozvoj“ = soubor technických opatření
 - ◆ záležitost „expertů“
- ✦ Cílem ekonomický růst
 - ◆ ten nutně povede k prohloubení rozdílů
 - více budou profitovat ti „připravenější“ a bohatší
 - ◆ později ale přijde i rozvoj životní úrovně...
 - „trickle-down effect“ (efekt prokapávání)
- ✦ Obecně: opakování a napodobování hospodářského vývoje v Evropě
 - ◆ viz Rostowův model

Doporučovaná strategie rozvoje:

✦ Industrializace nahrazující dovoz (*import substitution*)

- ◆ vytvoření celních bariér
- ◆ pod jejich ochranou budování průmyslu
- ◆ mobilizace domácích zdrojů
- ◆ pod vedením státu a expertů

✦ Hlavní aktér rozvoje – stát

- ◆ reguluje ekonomiku
- ◆ redistribuje
- ◆ plánuje (pětileté plány industrializace...)

23

4. Projekt neoliberální globalizace

✦ Změna ekonomické politiky ve vyspělých zemích

◆ příčiny:

- fiskální krize sociálního státu
- ekonomická krize
- nástup „nové pravice“ (*Thatcherová, Reagan, Kohl...*)

◆ řešení:

- deregulace (uvolnění regulace trhu – „volný trh“)
- privatizace státních podniků
- nové fiskální politiky
- daňové reformy

(V ČR od roku 1991)

24

Změna politiky v zemích Jihu

- ✦ navrhovány nové strategie – „programy strukturálního přizpůsobení“ (SAPs)
- ✦ kritika programů industrializace nahrazující dovoz
 - nereálná v prostředí omezené domácí poptávky
 - celní bariéry brání nejen dovozu výrobků, ale i technologií; jsou bariérou i pro vývoz
 - silný rozvojový stát může selhat stejně jako trh: neviditelná ruka trhu je lepší než stát
 - princip plánování a byrokratického řízení je neefektivní

25

Doporučovaná strategie:

- ✦ **Exportně orientovaná industrializace**
 - ◆ uvolnění administrativních regulací trhu
 - ◆ otevření domácí ekonomiky
 - ◆ vytvoření podmínek pro příchod zahraničního kapitálu (nadmárodní společnosti)
 - ◆ snížení domácí spotřeby (zrušení minimální mzdy, odbourání dotací na základní potraviny, omezení výdajů na školství, zdravotnictví...)
 - ◆ privatizace státních podniků
- ✦ Zvláštní ekonomické zóny, maquiladoras

26

Důsledky neoliberální politiky

- ✦ Hluboké změny ve struktuře hospodářství i společnosti
- ✦ Ekonomický růst v některých zemích Jihu
 - ◆ např. Jižní Korea v 60. letech mezi nejchudšími státy světa, později „asijský tygr“
- ✦ Současně šíření chudoby, pokles životní úrovně
- ✦ Prohloubení sociálních i regionálních rozdílů
- ✦ Nárůst moci brettonwoodských institucí
 - ◆ IMF, WB, WTO – nastavují pravidla „hry“

27

Strukturální přizpůsobení

- ✦ Vlády zemí Jihu obvykle musely souhlasit s přijetím přísných reformních programů
 - ◆ aby byly schopny splácet úvěry – dlužní krize (od 1982).
- ✦ Programy strukturálního přizpůsobení (SAP)
 - ◆ prosazovány jako řešení dlužní krize
- ✦ Vychází z tržní ideologie neoliberalismu
 - ◆ ukazuje, jak mohou být politiky vyvinuté ve vyspělých zemích vnuceny zemím rozvojovým
 - ◆ důsledkem SAPs bylo oslabení role státu
 - ◆ dříve firemní korporace soutěžily mezi sebou v podmínkách stanovených státem
 - ◆ dnes státy soutěží o investice a přízeň nadnárodních korporací

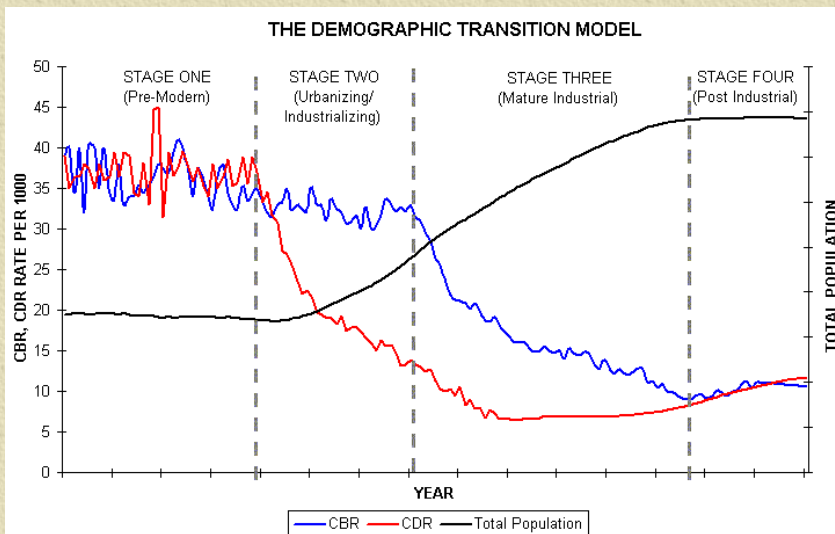
28

Proč „Rozvoj“ nevedl ke snížení nerovností?

- ✦ Rozvoj vytváří příležitosti; těch využívají ti bohatší, schopnější, připravenější
 - ◆ lidé i regiony (na různých měřítcích)
 - ◆ současně s ekonomickým růstem roste i chudoba
- ✦ Pravidla mezinárodního obchodu stanovována nedemokraticky
 - ◆ mocnější dokáží prosadit své zájmy
- ✦ Svět je už dlouho propojený – vztahy vzájemné závislosti
 - ◆ ty opět dokáží regulovat více ti s přístupem k moci
 - ◆ příklady: 1. demografický přechod; 2. rozdíly v ceně práce

29

Demografický přechod

Demografický přechod - a imigrační politika

- ✦ Projevem demografického přechodu je vysoký přirozený přírůstek obyvatel.
- ✦ V Evropě vrcholil demografický přechod v době koloniální expanze (kolonizace).
„white settler colonies“
- ✦ V postkoloniálních zemích probíhá demografický přechod v prostředí uzavřených státních hranic.
„pevnost Evropa“
- ✦ selektivní povaha imigrační politiky

31

Nerovná obchodní výměna

- ✦ Velké mezinárodní rozdíly v ceně práce (mzdách)
- ✦ V zemích Severu rostly mzdy v důsledku specifických událostí
 - ◆ nedostatek pracovních sil v době válek a konjunktury
 - ◆ výsledek odborového hnutí
- ✦ V zemích Jihu zůstávají nízké
 - ◆ na trhu práce převažuje nabídka nad poptávkou
- ✦ Nerovná obchodní výměna (*unequal exchange*)
 - ◆ výše mezd je součástí ceny zboží
 - ◆ výrobky ze zemí s vysokou úrovní mezd jsou na světových trzích „drahé“ (tržní cena vyšší než hodnota).
 - ◆ velká část tržní ceny směřuje k producentům
 - ◆ Arghiri Emmanuel, Samir Amin: transfer hodnoty z Jihu na Sever mnohonásobně převažuje rozvojovou pomoc

32

Příklad nerovné obchodní výměny

- ✱ distribuce příjmů z nákupu balení kávy za 100 Kč

mzdy dělníků na kávové plantáži	5.1%
platba majitelům plantáže	8.5%
obchodník, zprostředkovávající export	3.7%
exportní daň	17.2%
nákladní doprava	1.4%
clo	1.8%
spotřební daň	18.4%
daň z přidané hodnoty	6.1%
dovozce - velkoobchod	7.6%
pražírna	6.5%
maloobchodní prodejce (supermarket)	23.7%
maloobchodní cena	100.0%

Závěr: co s tím můžeme dělat?

- ✱ Neexistují jednoduchá ani rychlá řešení
 - ◆ ti, kdo je slibují, skrývají komplexitu světa
- ✱ Začít u sebe, u svých rozhodnutí
 - ◆ zamýšlet se nad důsledky svého jednání
- ✱ Zajímat se o souvislosti
 - ◆ proč se „tam dole“, na „Jihu“, děje to co děje, a jak to může souviset s tím, co se děje tady
 - ◆ pěstovat kritické myšlení
 - ◆ klíčový význam vzdělávání (kritického)
- ✱ Být solidární s méně privilegovanými druhými
 - ◆ ale ne konzumní, neoliberální humanitarismus

